

što drugo, Zid, Garsonjera, kao i neke od onih koje je autor u posljednje vreme objavljivao u časopisima. Međutim, upravo radovi koji su publikovani posle *Opisa smrti* ukazuju na izvesnu kontroverznost ovog pisca: jer, s jedne strane, sužavanje »dijaloga s aktuelnom stvarnošću«, koje je povezano s težnjom ka što sažetijem izrazu i najkraćim oblicima, dovodi do ostvarenja koja su u većini svojih fundamentalnih činilaca bliska realističkoj konvenciji, a s druge strane, Albahari istovremeno razvija i jedan kompleksniji prozni govor, specifično višeglasje (kako značenjsko, tako i oblikovno), u kojem-mišljenja sam – daje najvrednije tekstove (o čemu će još biti reči). Ali, ova kontradikcija prestaje to biti ako imamo u vidu da je osnovno obeležje Albaharijevog proznog umeća izraziti istraživački dar, da on nije pisac nekog monolitnog semantičko-formalnog opredeljenja koje isključuje drugačije mogućnosti, već pisac raznolikog, pisac stalne mene koja je otvorena za sve i koja je spremna da dodirne sve. Zato je, po prirodi svog talenta, ovaj autor to dalje od sebe što je jednosmerniji, a bliži svojim optimalnim mogućnostima kada sintetiše raznovrsno i mnogostruko.

Ako se vratimo prvoj, čvršće ispoljenoj »niti jedinstva« *Opisa smrti*, stavljanju težišta na rad u formi, videćemo da, posmatrano s ovog stanovišta, pomenuta knjiga funkcioniše bar na dva nivoa. Pre svega, ona funkcioniše kao svojevrsna panorama postupaka, tehnika i modela koje autor iskušava, kao – kako je to sam Albahari napisao povodom proze jednog pisca – »neprekidno kretanje kroz najraznovrsnije forme« (što bi se moglo označiti kao *metaprozni nivo*); s druge strane, funkcionalnost ovih proznih ostvarenja na formalnom planu ogleda se u prisustvu određene intencije koja je imanentna svakom konkretnom eksperimentu u njima, intencije koja povezuje sve fundamentalne procese Albaharijeve proze (naravno, to se, pre svega, odnosi na one primere u kojima je istraživački zahvat smeliji i nekonvencionalniji). Taj drugi nivo mogao bi se označiti kao *unutrašnje poricanje i nadvladavanje kontinuiranog proznog diskursa*. Njegovi kvaliteti postižu se raznim sredstvima koja »pripadaju« prvom nivou: paralelnim pripovedačkim tokovima, autorskim komentarima, poricanjem ili dovodenjem u pitanje iskaza, nedovršenošću rečenice, negiranjem i stavljanjem u sumnju slike ili zbivanja, ponavljanjima koja menjaju smisao, promenom pripovedačke perspektive, poremećenim odnosom autor-junak-događaj ili tekst-stvarnost-fikcija, digresijama i skretanjem priče u »nevažno«, fragmentizacijom i labavom povezanošću pojedinih sekvenci i t.s.l. Međutim, bitno je uvideti da se kao krajnji rezultat ovih činilaca javlja prevazilaženje linearnog tipa proznog diskursa i stvaranje jedne disperzivne strukture u kojoj heterogeni elementi zadovoljavaju jednaku relevantnost. Takva, otvorenija organizacija teksta, iako prividno nekomunikativna, u biti je komunikativnija od tradicionalnih pripovedačkih modela, jer zahteva – ali i omogućava – važniju i kreativniju ulogu recipijenta u konstituisanju semantičkih polja priče.

Pošto su neki elementi metaprognoz nivoa dodirnuti kada sam govorio o sredstvima koja su u funkciji dominantne intencije Albaharijeve proze, može se zaključiti da se *unutrašnje poricanje i nadvladavanje kontinuiranog proznog diskursa* ukazuje kao bitan smisao ovog nivoa. Međutim, krajnji smisao metaprognoz nivoa otkrivamo upravo kroz sliku njegovih sopstvenih razvojnih stupnjeva, sliku koju formira, ali koju svojom korespondencijom s prethodnim knjigama D. Albaharija i priziva, pripovedačka zbirka *Opis smrti*. U tom kontekstu uočljivo je da proza ovog autora, kroz istraživačke forme, sve više napreduje od dominantno dekonstrukcijskog ka dominaciji modelotvornog principa. Dok se na nižem stupnju ona ostvaruje kao iskušavanje pojedinih modernih pripovedačkih tehnika i postupaka, ali prvenstveno na fonu razgradnje postojećih oblika proznog govora, dakle suštinski u relaciji prema modelima koje poriče (što se ipak, i pored pokušaja uspostavljanja novih konstitutivnih komponenti, ukazuje kao njen primarni plan), u razvijenijim ostvarenjima taj aspekt je od sekundarnog značaja, da bi u prvi plan stupila težnja ka asimilovanju postignutih iskustava u novu formu, tačnije: pokušaj da se formiraju novi oblici tekstualne organizacije, da se stvori odgovarajući ideal-model autorovog proznog govora. Može se, dakle, reći da Albahari ne pripada onom tipu pisaca kod kojih je svrha eksperimenta u samom eksperimentu: njegove »stilske vežbe« predstavljaju, u stvari, put ka inovantnom obliku proznog diskursa, pokušaj pronalaženja (izgubljene) Forme.

Naravno, posle ovakve književnokritičke pretpostavke, logično se nameće pitanje da li je autor i uspeo da materijalizuje paradigmatički model svog proznog govora, u kojem bi postizao vrednosno najubedljivije rezultate. Čini se da je takvu formulu Albahari najpotpunije ostvario u pričama *Pokušaj opisa smrti Rubena Rubenovića* i *Nema pesma* (koja nije zastupljena u ovoj knjizi), a da mu se sasvim približio i u pričama *Tigar kojem je na leđima glob* i *Neke stvari nećemo nikada doznati*. U pomenutim tekstovima ovaj autor gradi jednu polimorfnu formu koju je teško terminološki precizno odrediti, jer je njena osnovna karakteristika upravo to da se sastoji od raznorodnih proznih postupaka i konstitutivnih principa, pri čemu se ta hibridnost odnosi i na semantički plan, gde se takođe kombinuju najrazličitiji elementi. Prozni model koji je tu uspostavljen, u suštini je električan, ali podrazumeva maksimalno otvorenu strukturu, sposobnu da objedini heterogene prozne tehnike i značenjske dimenzije, te da kroz njihovu interakciju ostvari određenu ravnotežu raznovrsnog proznog tkiva. Tako su, u pomenutim pričama, u igri neprestano nekoliko komponente: realistička, fantastička, ironijska, metaforička, simbolička itd, ali se ni jedna od njih ne bi mogla bez rezervno obeležiti kao primarna, već svaka funkcioniše prvenstveno u međuodnosu s ostalim i stvaranju jednog globalnog proznog idioma, koji je izvan navedenih tipoloških kategorija. Značajni vrednosni dometi ovih priča (posebno prve dve), potvrđuju da je u njima Albahari uspeo da konstituiše paradigmatički model sopstvenog proznog govora, tim pre što je uočljiv njihova superiornost u odnosu na one tekstove u kojima autor pokušava da ostvari monolitniju tvorbu proznog tkiva, veću modelotvornu jednoobraznost. Sve to ponovo navodi na zaključak da je ovaj pisac bliži svojim optimalnim mogućnostima kada sintetiše mnogostruko i raznovrsno nego kada je jednosmerniji i jednoobrazniji, te da je pravi identitet njegovog proznog umeća raznolikost koja teži objedinjenju, stalna tekstualna mena koja je uvek otvorena i spremna da obuhvati obilje elemenata.

ZORAN M. MANDIĆ: »UPUTSTVO ZA OPSTANAK«,

Narodna biblioteka »Karlo Bijelicki«, Sombor
1982.

Piše: Vojislav Sekelj

Zbirka pjesama Zorana M. Mandića naslovljena prozaično »Upustvo za opstanak« čini nam se da najsretnije obujmljuje opjesmotvorenu tematiku. Ovdje se sama riječ »poezija« javlja kao trop i moguć naputak razumu ogrezlom u intelektu, koji gubi moć orijentacije i sve više biva nešto s onu stranu života; tehnologizira se, tvoreći život šupljim odjekom koji ispunjava očaju postojanja. Upitanost nad nama samima: tko smo to mi dok jesmo u sumnji i grijeahu, i dok isti treperimo između misli i riječi, proplamsava ovom knjigom pjesama kao vodeća nit Mandićevo pjevanja. Intelekt, ustrojavajući nagon postojanja ka saznanju tog znanja o nama, biva progutan od života, i svaki krug u tom silaženju i sužavanju mogućeg smisla spasa ima svoj želudac, a čovjek je sa svim svojim filozofemama teško probavljiva hrana. Čovjek se ovdje zadovoljava, bez dramske tenzije, onim detaljem među detaljima koji pospešuje rast osjećanja da više ničega nema, već samo znanje i sumnja u sumnju, i da je u svemu tome bitno otvarati usta:

»Sveto je grejati vazduh ustima«

i mudro je tražiti dio sebe u riječima, ako se pristaje na onu sumu znanja koje zna da:

»Ja znam
da mi je i na svetlu
jedna strana u mraku.«

Mandić nastoji poezijom otkriti u znanju ostatak, nepovređeni ostatak razuma, koji bi cjelokupnom postojanju dao nov, drugačiji impuls i upozorio čovjeka na to da je njegova ljudska vokacija, na koncu konca, smišljeno trgovanje snovima. Čovjek, dok sumnja, traži identitet u znanju, kao moćno lažnosti produžetka poraza prolaznosti.

Mandić ispisuje refleksivnu poeziju, inspirisanu egzistencijalnom mučninom spoznaje o ovom uređenom boravku i po unaprijed utvrđenom redu vožnje, jer i

»Kad promašiš pogodio si žrtvu
zatečenu u izobilju sigurnosti.«

Mučninu stvaraju ta apotekarska sigurnost i bezrazložno uvjerenje čovjeka u sudbonosnu i posesivnu srašćenost sa stvarima.

Filozofija i poezija, misao i pjesma, na djelu, no, rekli bismo da zamku tog arhetipskog spleta Mandić nije ponajbolje riješio. U mnogim pjesmotvorima filozofija se nametnula općim mjestima i ugušila pjev, ostavljajući pjesmu u domeni sentence. Većina pjesama se doima kao zatvorena tvorevina, opterećena apstrakcijom i izrabljenim sklopovima riječi, pa pjesma guši misao i misao pjesmu. Navešćemo nasumice mjesta kojih se pjesnik treba, radi pjesme, oslobađati: »geometrijske zapremine svoje nade«, »od vazdušastih depresija«, »krećemo po uškopljenim krugovima«, »u njenom dvostrukom snu« itd. Ili:

»Svaka reč je jedna sumnja spolja.
Svaka reč je jedna sumnja iznutra.«

Pa dalje:
»duboko u svesti
duboko u podsvesti.«

To ponavljanje i takav stepen vezanosti lišavaju poeziju njenog poetičkog smisla koji dolazi izvan nje. I pored spomenutih slabosti, knjiga kao cjelina se drži.

JOVAN NIKOLIĆ: »GOST NIOTKUDA«,

KOV, Vršac 1982.

Piše: Vojislav Sekelj

Suvremena lirika sve ubedljivije napušta tehniku šoka, iznenađenja i disonantnosti, osvajajući realnost izravnim promatranjem, beležeći neposredni opažaj, postajući pri tom svjesna unutarnje organiziranosti teksta. Most između ega i jezika u pjesmi otvara i problematizira zbliju života, bez dodatnog uljepšavanja i lepljenja ukrasnih sličica. Pjesma prodiere u srž činjenice, oživljava u njoj kroz iskonsko sjećanje, osmišljavajući mitsku svezu uključenosti u život. Suvremena lirika zauzima kritičku distancu spram sebe, već u trenutku odluke da bude i djeli sudbinu teksta. Kao da je postala »svjesna svoje užasne snage u ne-moći da se njen izraz shvati i primi krajnje ozbiljno. Moderna lirika otkriva stare suprotnosti i nove proturječnosti govoreći o svijetu punom svijeta, a ipak ponekad tako tragično praznom i očajno siromašnom, gdje – stihovima Jovana Nikolića – »svakim buđenjem iznova počinje tragedija mog ličnog postojanja«. Dodajemo: zajedničkog. Jer, u toj tragediji buđenja kod Nikolića nalazimo uzvišenost postojanja i onog subjektivnog viđenja svijeta što poeziju čini poezijom.

Nikolić u zbirci »Gost niotkud« opjevava gubitak onog dijela sebe koji je sav on, on se buni protiv sebe i u toj pobuni nalazi i dovoljan i nužan razlog o »neophodnosti da se živi« dalje i sve dalje. Ironizirajući taj »pad u sebe«, Nikolić bolno otkriva čistoću svijeta koja se samo pjesmom da izraziti:

»O Bože moj preklinjem te
daj jednom iznenada
baš u lenji letnji dan
sred avgusta
neka padne sneg i
uzbudi nam prašnja srca«.

U toj avgustovskoj želji nalazimo čitavo biće pjesnika, koji žali za čistim srcem, tim uljem, čelikom, plastikom i naftom, dobrano uprljanim tražnim romantičarskim rekvizitom, kao velikim pokušajem da se svijetu trajno podari oblik ljubavi i da se sva prašnja mjesta grada napuče muzikom. Muziku, život, san, sanjanje, smrt, pjesničku telemahiju, mitsko osjećanje zemlje, puno bogate imaginativnosti – srećemo na stranicama ove izuzetne pjesničke knjige. Nikolić iskrenošću koja nagoni kožu da progleda, opjesmotvoruje bit romskog bitisanja; ta bič u pjesmi »Stepen invalidnosti« prodiere do kostiju, otkrivajući tajnu puti, koja je bijelog čovjeka učinila »bije-lim« iz pukog razloga što je beo. I »belac je tri hiljade godina uživao privilegiju da vidi a da ne bude viđen« (J. P. Sartre). Antologijski će o toj privilegiji Nikolić pjesmopoboriti:

»U hodniku internog odeljenja
gradske bolnice
krišom se pogledasmo
grbavac i ja
Kao hirur
prvim rezom kad zaseče
tako seku dva pogleda
ja
u grbu koju nosi
on
u moju
crnu kožu.«

Knjiga J. Nikolića zaslužuje punu pažnju, djeluje poletno i snažno, izdava se svježinom i prodornošću, to je zrelo i samosvojno pjesničko ostvarenje. Tiskana je u jukstapoziciji s romskim, a u prevodu Rajka Čirića.

UVE VEZEL: »MIT O MATRIJARHATU«

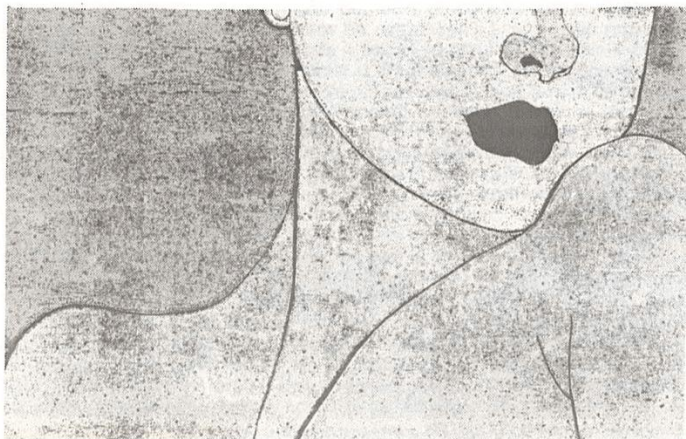
»Prosveta«, Beograd 1983; s nemačkog prevela
Božana Milekić

Piše: Zoja Karanović

Patrijarhatu – neospornoj činjenici vladavine muškaraca, što je ljudski rod potvrđuje sve do granica do kojih u prošlost dopire njegovo pamćenje – polovinom XIX veka (1861) sučeljena je ideja o vladavini žena – matrijarhatu, koji je, po tvrđenju njegovih pristalica, u ljudskom društvu evolutivno prethodio dominaciji muškaraca. Ideja o jednoj mogućoj vladavini javila se kao protivteža drugoj, stvarnoj i izvesnoj. A kako vladavina jednih uvek podrazumeva dominaciju nad drugima, jasno je koliko je ova misao, ako je iskonstruisana, mogla naškoditi svetu. Prihvatili su je i osporavali, negirali i glorifikovali, sve u cilju dokazivanja na čijoj strani je moć, odnosno pravo da zavlada bespomoćnim i inferiornim.

Knjiga *Mit o matrijarhatu* predstavlja pokušaj sinteze dosadašnjih istraživanja i naučnih saznanja o ovom, za savremenog čoveka aktuelnom problemu. On ne samo da je svedok, nego i neposredni učesnik i stanovnik sveta u kojem jedni vladaju drugima.

Analizom arheoloških otkrića, istorijskih činjenica, mitova i etnološke stvarnosti, koji su ušli u osnovnu postavku o materijarhatu, autoru ove

knjige polazi za rukom da pokaže neke činjenice. U društvima koja su bila savremena antičkom grčkom, za koje je poznato da je bilo izrazito patrijarhalno orijentisano, postojala je tzv. matrilinarnost. Takve su u različitim niansama bile stare društvene zajednice Likije, Egipta i Krita. Njih su sa čuđenjem opisivali pojedini savremeni istoričari i putopisci, koji su im dolazili u pohode iz svetova s jakom muškom dominacijom, svakako površno i s nerazumevanjem. A upravo su njihova svedočenja, fragmentarna i nesigurna, u kojima se jedino nalazi potvrda matrilinarnosti, a ne i dominaciji žena nad muškarcima, ušla u osnovu teza Johana Jakoba Bahofena, oca doktrine o matrijarhatu. Bahofen se, takođe, izuzetno mnogo oslanjao na mitove o matrijarhatu. Mada je postojanje mitova neosporno (najpoznatija je Bahofenova interpretacija mita o Orestu, koji je u tragediji maestralno transponovao Eshila), Uve Vezel u njima, u svojim tumačenjima, otkriva jednu novu, nepoznatu dimenziju. Funkcija mitova o matrijarhatu je, naime, da izrazito patrijarhalnim društvima daju ideološki prihvatljivo objašnjenje i opravdanje. To je, kako istraživač pokazuje, i funkcija mita koji je Bahofen uspostavio. Taj mit je nastao iz potrebe da se ozakoni vladavina muškaraca i da se umire savesti, u Bahofenovom i našem vremenu, jer su se upravo polovinom XIX stoleća i nadalje javljali sve ozbiljniji zahtevi za ravnopravnost žena.

Ostalo je da se pogleda i područje etnologije, odnosno slika savremenih, tzv. primitivnih društava. U njima su mnogi istraživači, prevashodno Maklaren i Morgan, našli potvrde o postojanju matrijarhata, a Uve Vezel ih takođe opisuje. To su, pre svega, Hopi Indijanci i Irokezi. I u njihovoj organizaciji i načinu života nalazi se isključivo potvrda matrilokalnosti i matrifoklnosti, a nikako vladavine žena. Dalja ispitivanja su pokazala da društveni položaj žena pre svega zavisi od njihovog statusa u procesu proizvodnje, posebno kompetencija u kontroli nad proizvodnjom, a ne od učešća u proizvodnji, kako se to ranije mislilo. Tipičan primer povoljnog položaja žena u procesu proizvodnje, a samim tim i u društvu, je status koji su žene imale kod Irokeza pre preseljavanja u rezervate, kada je došlo i do raspada njihovog sistema.

Krajnji rezultati istraživanja koji su prezentovani ovom knjigom tako se mogu svesti na sledeće: matrijarhat nije postojao. Nema nikakvih dokaza o tome da su žene ikada, i u jednom društvu, vladale muškarcima. Postoje samo društvene organizacije u kojima je njihov položaj bio bolji ili lošiji. A svi smo, otkad je sveta i veka, žitelji jedne prevashodno muške galaksije. Samo što ta činjenica ne služi na čast, niti ushićuje. Tako je društvena i socijalna dominacija žena nad muškarcima, kao istorijska činjenica, zapravo mit. Ovaj su moderni mit muškarci koristili da bi opravdali svoju vladavinu nad ženama, a ženske energije u borbi za emancipaciju, pogrešno svoju potisnutu agresivnost suprotstavljajući društveno priznatoj i favorizovanoj muškoj agresivnosti. Izlaz je, međutim, na drugoj strani. Treba ga tražiti, kako autor knjige kaže, ne samo u ukidanju svake podele rada, »ne samo u spoljnjem svetu, u oblasti profesije i nagrađivanja, već i u okviru ekonomske jedinice porodice, u domaćinstvu i zbrinjavanje dece« (str. 161). Jer, »ma kakvu prošlost imale žene, nijedna ne daje uzor za budućnost« (str. 161, podvukla Z.K.). Zato se rešenje problema i ne može tražiti u nekom modelu iz poznate prošlosti, u dominaciji jednih nad drugima, vlasti i agresivnosti. Čoveku je neophodno da zbilja shvati da je njegova jedina mogućnost u saradnji i uzajamnoj toleranciji.

RADA IVEKOVIĆ: »PREGLED INDIJSKE FILOZOFIJE«,

»Liber«, Zagreb 1981.

Piše: Dušan Pajin

Rada Iveković svakako spada među najistaknutije jugoslovenske indologe mlade generacije. Posebnu pažnju zavrđuje širina njene delatnosti na ovom području. Pored toga što je prevodila s palija i sanskrita i objavila nekoliko knjiga, već više godina s uspehom drži kurs iz indijske filozofije u okviru predmeta Istorija filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U ovoj knjizi sabrani su neki rezultati ovog kursa, a izdata je s namerom da posluži kao priručnik studentima.

Pokušaj da se pruži celovit pregled ili istorija indijske filozofije klasičnog razdoblja, stavlja pisca pred brojne teškoće – ne samo zbog obima posla, nego i zbog toga što većina istoričara ima posebne naklonosti prema određenim školama, a ovakav poduhvat iziskuje da se zađe i ono što je izvan tih naklonosti. Dok se ono prvo može savladati naprosto trudom, ovo drugo je teže jer zahteva preokraćivanje vlastitih granica. Rada Iveković je bila svesna ove teškoće i o njoj govori i u predgovoru. No, bez obzira na ovu teškoću, dobri pregledi kao što je ovaj, čak i uz određene neujednačenosti, ispunjavaju svoju svrhu – tj. mogu da nam predoče neobičnu širinu indijske misli i raznolikost njenih pravaca.

Istraživača u ovoj oblasti uvek iznova zbunjuje u kojoj meri se indijska misao opire uopštavanju i pokušajima jedinstvenih određenja ili karakterizacija. Ovaj pogled to dobro ilustruje. Ako pokušamo da kažemo da je indijska misao spiritualna i mistična, opovrgavaju nas one škole koje i same kritikuju takav stav i izriču jedan programatski hedonizam. Ako kažemo da indijska misao zanemaruje pojedinca i zastupa univerzalističku poziciju, tome se protive oni pravci koji upravo naglašavaju nesvodivost pojedinca i izriču radikalni, skoro ledeni individualizam. Ako tvrdimo da su za indijsku misao karakteristični dogmatizam i nekritičnost, apodiktičnost učenja i kruto pridržavanje tradicije, odbacivanje logike i filozofije prirode, opovrgavaju nas one škole koje se spore kako između sebe, tako i unutar sebe, one